

на модель економіки замкненого циклу є Японська Держава, Республіка Корея та Республіка Сінгапур, а у Північній Америці – Сполучені Штати Америки та Канада (MacArthur, 2018).

Модель економіки замкненого циклу доводить свою ефективність через початок процесу її модифікації та деталізації. У 2019 році Вільям МакДонаф та Карлос Дуарте під час Конференція Організації об'єднаних націй зі зміни клімату у Королівстві Іспанія представили концепцію вуглецевої економіки замкненого циклу, що є невід'ємною частиною складової моделі економіки замкненого циклу. Дана концепція була прийнята до розгляду та впровадження Країнами Великої Двадцятки у 2020 році (Geissdoerfer et al., 2020).

Підсумовуючи вищенаведене, негативні виклики, які постають перед національною економікою, можливо мінімізувати шляхом впровадження у стратегію відновлення економіки України концепцію економіки замкненого циклу, що дозволить швидко впровадити європейські стандарти щодо екологічних та виробничих норм та сприятимуть сталому економічному розвитку країни.

3.2 Значення туристичної галузі для макроекономічного розвитку України

Потенційно туристична галузь може бути відносно суттєвим учасником формування ВВП та посилення конкурентних позицій України на світовому ринку. Останні роки економіка перебуває у складних умовах, туристична галузь не є виключенням. До лютого 2022 р. туризм намагався адаптуватись до умов економічної кризи та пандемії, і робив це достатньо вдало у 2019-2021 рр. Однак, в сучасних умовах більшість туристичних об'єктів та ресурсів потребують реконструкції. Умови в країні не сприяють залученню вітчизняних та міжнародних інвестицій у галузь. З огляду на велику кількість працівників галузі, які виїхали за кордон, виникає потреба у кваліфікованих спеціалістах. В цих умовах державна підтримка галузі є особливо важливою.

Основними напрямками досліджень таких науковців як Герасимів З., Христенко Г. (2021), Радченко О., Горбаченко С. (2021), Савицька О., Новоставська О., Савицька Н. (2015), Рибчук А., Журба І., Заблоцька Р. (2022), Перегуда, Ю., Кривоберець М. (2022) є особливості діяльності та розвиток туризму в умовах нестабільного середовища та невизначеності, розвиток потенціалу туристичних підприємств України та регіонів, формування стратегії та концепцій розвитку туристичної галузі. Приділяється увага також заходам державної підтримки туристичної галузі, але впливу туристичної галузі на макроекономічні процеси в Україні у працях науковців приділяється небагато уваги.

Діяльність туристичних підприємств ґрунтується на вітчизняному законодавстві, галузевих стандартах та міжнародних актах (меморандумах). Основними законами, що визначають діяльність туристичного підприємства є Закони України «Про туризм» та «Про курорти», Цивільний кодекс України, Господарський Кодекс України, Закон України «Про страхування», Закон України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України».

Відповідно до ЗУ «Про туризм» (Про туризм, 1995), організаційними формами туризму є міжнародний і внутрішній туризм. До міжнародного туризму належать: в'їзний туризм - подорожі в межах України осіб, які постійно не проживають на її території, та виїзний туризм - подорожі громадян України та осіб, які постійно проживають на території України, до іншої країни. Внутрішнім туризмом є подорожі в межах території України громадян України та осіб, які постійно проживають на її території.

В Україні існують такі види туризму, як дитячий, молодіжний, сімейний, для осіб похилого віку, для осіб з інвалідністю, культурно-пізнавальний, лікувально-оздоровчий, спортивний, релігійний, екологічний (зелений), сільський, підводний, гірський, пригодницький, мисливський, автомобільний, самодіяльний тощо.

Суб'єктами, що здійснюють та/або забезпечують туристичну діяльність, є туристичні оператори, туристичні агенти, інші

суб'єкти підприємницької діяльності, що надають послуги з тимчасового розміщення (проживання), харчування, екскурсійних, розважальних та інших туристичних послуг; гідиперекладачі, екскурсоводи, спортивні інструктори, провідники та інші фахівці туристичного супроводу; фізичні особи, які не є суб'єктами підприємницької діяльності та надають послуги з тимчасового розміщення (проживання), харчування тощо (Про туризм, 1995).

Регулювання в галузі туризму здійснюється Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері туризму та курортів, Верховною Радою АР Крим та Радою міністрів АР Крим, місцевими державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування, а також іншими органами в межах їх компетенції (Про туризм, 1995). Центральним органом виконавчої влади, який реалізує державну політику в галузі туризму та курортів України є Державне агентство розвитку туризму (ДАРТ).

Основні складності роботи галузі – це проблеми логістичного характеру, ігнорування проблем екології та санітарно-епідеміологічної складової, високий рівень непрозорості ведення туристичного бізнесу, соціальна та політична нестабільність. Ускладнюють розвиток туризму також низький рівень інформаційної підтримки галузі, недостатня реклама та розвиток розважального сектору, вузький асортимент та недостатня якість туристичних послуг, відсутність стратегічних орієнтирів державної підтримки на національному рівні. Перешкоджало підвищенню туристичної привабливості України несприятливе законодавство, політичні загрози та правова незахищеність туристів (Герасимів, Христенко, 2021; Радченко, Горбаченко, 2021).

Для вирішення зазначених проблем дослідники пропонують удосконалити методи управління галуззю, створити сприятливий клімат, розробити моделі розвитку туризму в системі державного та регіонального розвитку, організувати мережеву базу даних для покращення планування та моніторингу туристичної діяльності тощо (Радченко, Горбаченко, 2021).

У 2021 р. розроблено Державну цільову програму розвитку внутрішнього та в'їзного туризму «Мандруй Україною». Відповідно до плану заходів Програми, у галузі туризму на 2021-2023 рр. заплановано: провести дослідження щодо змін та перспектив розвитку ринку туристичних послуг, вивчення існуючих цільових аудиторій; запровадити Єдиний туристичний реєстр – національну систему збору та аналізу туристичних даних (на сьогодні навіть служба статистики розглядає діяльність туристичних підприємств в складі сфери адміністративного та допоміжного обслуговування, що ускладнює аналіз їх діяльності); створити умови для розвитку конференц-індустрії, зокрема створити Державне конференц-біро; створити і впровадити офіційний багатомовний туристичний портал; розвивати туристично-інформаційні центри; розвивати і популяризувати в'їзний та внутрішній туризм у рамках проекту «Мандруй Україною»; реалізувати проект «Туристичні магніти України» (Міністерство культури та інформаційної політики України. (2021).

У 2021 р. Український культурний фонд запустив програму «Культура. Туризм. Регіони» спільно з Державним агентством розвитку туризму. Діє програма USAID «Конкурентоспроможна економіка України». Метою програми є фінансова підтримка для реалізації проектів щодо посилення культурно-туристичної привабливості регіонів шляхом стимулювання місцевого культурного розвитку громад та генерування конкурентоспроможних культурних продуктів. Бюджет програми на 2021 рік становив 60 млн. грн. (Державне агентство розвитку туризму, 2021). Крім цього, затверджувались програми розвитку туризму на місцевому рівні, які передбачали виділення бюджетного фінансування на розвиток туристичних об'єктів та інфраструктури в регіонах.

Якщо порівнювати державну підтримку туризму в Україні та в країнах ЄС, які є лідерами по туристичних потоках останніх років, то основною перевагою ЄС є активна державна підтримка галузі. Перегуда Ю.А. та Кривоберець М.М. (2022) приділяють увагу у своїх дослідженнях досвіду державної підтримки підприємств туристичної галузі в зарубіжних країнах. Зокрема,

основними зацікавленими сторонами та органами ЄС є: Комітет Європейського парламенту з транспорту та туризму (TRAN) та його цільова група з туризму; Рада Європейського Союзу (де питаннями туризму, як правило, займається Рада з конкурентоспроможності); Консультативний комітет з туризму (ТАС), очолюваний Комісією (DG GROW), який є форумом для консультацій та координації, де представники держав-членів і Комісії обмінюються інформацією та обговорюють питання, пов'язані з туристичною політикою та забезпеченням послуг для туристів. Європейський фонд регіонального розвитку (ЄФРР) надає основну частину фінансової підтримки ЄС для інвестицій, безпосередньо пов'язаних з туризмом (Перегида, Кривоберець, 2022).

Аналогічно до світових трендів, в Україні необхідно забезпечити можливості для розвитку внутрішніх та зовнішніх конкурентних переваг українських туристичних підприємств.

Внутрішні – це характеристики внутрішніх аспектів діяльності підприємства, які перевищують аналогічні характеристики пріоритетних конкурентів: виробничі, технологічні, кваліфікаційні, управлінські, інноваційні, наслідкові, економічні, географічні. Основними економічними конкурентними перевагами в даному випадку є платоспроможність, ліквідність, прибутковість, рентабельність туристичного підприємства.

Зовнішні конкурентні переваги базуються на спроможності підприємства створити більш значні цінності для споживачів його продукції, що створює можливості більш повного задоволення їхніх потреб, зменшення витрат чи підвищення ефективності діяльності. До зовнішніх конкурентних переваг підприємства можна віднести такі: інформаційні (ступінь поінформованості підприємства про стан і тенденції розвитку ринку, дію сил та умов навколишнього бізнес-середовища, поведінку споживачів, конкурентів); конструктивні (технічні характеристики продукції, дизайн); якісні (рівень якості продукції за оцінками споживачів); поведінкові (ступінь поширення філософії маркетингу серед працівників підприємства щодо задоволення потреб споживачів конкретних

цілових ринків); кон'юнктурні (ринкові умови діяльності, конкурентне середовище); сервісні (рівень та якість послуг); іміджеві (загальні уявлення споживачів про підприємство та його пропозиції продажу, популярність); цінові (рівень та можлива динаміка цін); збутові (портфель замовлень, прийоми та методи розподілу продукції); комунікаційні (канали і способи поширення інформації про підприємство, наявність зворотного зв'язку) (Савіцька, Новоставська, Савіцька, 2015).

Голубаха І.А., Голова Всеукраїнської асоціації туристичних операторів, зазначає, що результатом переговорів 2021 р. за участі президента окреслено основні напрями змін туристичної сфери. Зміни мають нести «спрощення з одночасним підсиленням контролю, процедур ліцензування та сертифікації суб'єктів, що надають послуги у галузі туризму; спрощення, шляхом корінної зміни процедур оподаткування суб'єктів, що працюють у галузі, впровадження податку з обігу операцій з продажу послуг, застосування нульової, проміжної ставки ПДВ або його повна відміна; започаткування конкурентного професійного ринку надання туристичних послуг; створення умов для залучення інвестицій в туристичну індустрію, що своєю чергою дозволить суттєво зменшити державні витрати на будівництво, ремонт і відновлення об'єктів туристичної та транспортної індустрії» (Київ дипломатичний, 2021).

Також він зазначає, що передбачено додаткове залучення інвестицій в туристичну індустрію через законодавчу підтримку туріндустрії, що повинна нести в собі організаційні, функціональні, податкові зміни; запровадження неподаткових заходів стимулювання діяльності, пов'язаної з будівництвом/реконструкцією нових та експлуатацією новозбудованих/реконструйованих інфраструктурних об'єктів, відновлення та реставрацію архітектурних пам'яток тощо (Київ дипломатичний, 2021).

Особливістю останніх декількох років є перманентний стан карантинних обмежень, який стабільно забезпечує зниження економічної активності як суб'єктів господарської діяльності, так і пересічних громадян. Зниження купівельної спроможності

населення не сприяє розвитку туристичної сфери, як і обмеження на відвідування зарубіжних країн.

Згідно з інформацією Всесвітньої організації туризму, туристичний потік внаслідок карантинних обмежень у 2020 р. порівняно з 2019 р. скоротився на 74%, що в абсолютному вираженні складає близько 700 млн. туристів. У 2019 р. спостерігалось збільшення туристичного потоку на 3,7%. Найбільше туристів у 2020 р. втратив Азійсько-Тихоокеанський регіон (79%), Африка та Близький Схід (69%), Європа (68%) і Американський регіон (65%) (Світова організація туризму, 2021).

За підсумками 2021 р. світовий ринок туризму зріс на 4% порівняно з 2020 р., кількість міжнародних прибуттів становила 415 млн. осіб порівняно з 400 млн. осіб. Однак, якщо порівнювати з 2019 р., світовий туристичний потік все ще на 72% нижчий. Найкращою динамікою змін характеризувались країни Європи (зростання на 19% у 2021 р.), Північної та Південної Америки (зростання на 17%). Проте навіть у цих регіонах туристичний потік на 63% нижчий за 2019 р. (World Tourism Organization (UNWTO), 2022).

У 2021 р. кількість туристів, які відвідали Україну, зменшилася на 9%. Туристичний потік в Україну формувався на 39% - з Молдови, на 19% - з Білорусі, на 15% - з РФ, на 8% - з Угорщини, 5% - з Польщі. Дані показники зберігають тенденцію 2019-2020 рр. (WTTC, 2022).

Потік зарубіжних туристів до України не відрізнявся інтенсивністю і до карантинного періоду. Іноземців в Україну у 2020 р. прибуло майже втричі менше – приблизно 3,4 млн. Україну відвідали представники з 192 країн світу. Найбільше - з країн, що межують з Україною: з Молдови – 933 тис., Білорусі – 463,5 тис., Росії – 390 тис., Польщі – 272 тис., Румунії – 229 тис., Угорщини – 217 тис.. З Туреччини – 149 тис., Німеччини – 74 тис., Ізраїлю – 57 тис. та США – 42 тис. Більшість іноземців перебували в Україні з приватною та туристичною метою, а 70 тисяч осіб прямували через Україну транзитом (Герасимів, Христенко, 2021). У 2021 р. ситуація суттєво не змінилась.

Однак, у скороченні міжнародного напрямку туризму був позитивний момент. Обмеження на пересування за кордон

стимулювало внутрішній туризм, який суттєво програвав в умовах конкуренції з зарубіжними курортами. Набув розвитку туризм вихідного дня, екскурсійні тури Україною, зелений туризм, агро-тури. Україна має суттєвий потенціал у туристичній сфері, ще до пандемії спостерігалось поживалення туристичної сфери: розроблялись нові маршрути, розвивалась готельна інфраструктура.

Як зазначають в своїх дослідженнях Герасимів З.М. та Христенко Г.М. (2021), потенційний фонд природоохоронних, оздоровчих та рекреаційних територій України становить 12,1 млн. га, тобто 20% площі території України, що відповідає міжнародним показникам раціонального збереження природно-рекреаційних ресурсів. Одноразова місткість ландшафтів України, враховуючи допустимі природоохоронні норми, становить понад 40 млн. осіб.

Найбільшу питому вагу територій і об'єктів природно-заповідного фонду мають: Тернопільська, Херсонська, Закарпатська, Івано-Франківська, Хмельницька області (від 8 до 13%); Сумська, Рівненська, Чернівецька області (5-7%); Чернігівська, Львівська області, Автономна Республіка Крим (3-5%); Донецька, Миколаївська, Полтавська області (до 3%); Волинська, Житомирська, Запорізька, Одеська, Черкаська області (до 2%); Вінницька, Дніпропетровська, Київська, Кіровоградська, Луганська, Харківська області (до 1%).

Згідно з рейтингом конкурентоспроможності туристичної галузі, складеним Всесвітнім економічним форумом, Україна за рівнем туристичної привабливості посідала 78 місце (2007 р.), 85 місце (2011 р.), 76 місце (2012 р.), 73 місце (2013 р.), 76 місце (2014 р.), 78 місце (2019 р.) із 144 країн світу (Савіцька, Новоставська, Савіцька, 2015). В 2021 р. Україна не була внесена в рейтинг, що робить неможливим актуалізацію позиції.

За літній період 2021 р. підвищився попит на українські курорти, хоча з поступовим відкриттям країн і пом'якшенням карантинних обмежень і цей попит почав іти на спад. Майже в шість разів більше українців, ніж у 2020 р., провели відпустку в Одесі чи Львові. На 73% зріс попит на лікувальні курорти (Моршин, Трускавець, Східниця) (Кириченко, 2022).

Загальна частка туризму у ВВП може коливатися від 1% у країнах з диверсифікованою та високорозвиненою економікою до 10% у державах з більш-менш великим сектором туризму (Австрія – 8,5%, Німеччина – 0,9%, Великобританія – 1,9%, США – 1%, Іспанія – 4,2%). Важливо також відзначити, що в багатьох малих країнах цей показник значно перевищує середні значення (у різних острівних державах, так зокрема, туризм забезпечує більш ніж 50% ВВП, а саме, в Антигуа – 58%, на Бермудських островах – 35%, Багамських островах – 52%). У 2021 р. туристичний сектор створив 6,1% світового ВВП, у 2020 р. – 5,5%, у 2019 р. – 10,4% (WTTC, 2022).

За даними Звіту Всесвітньої ради з туризму та подорожей (WTTC) у ВВП України частка туристичної галузі у 2021 р. є на 8% вищою за показник 2020 р. В цілому, у 2019 р. частка безпосередньо туризму у ВВП склала 6,3%, у 2020 р. – 3,6%, у 2021 р. – 4,4%. Однак, вітчизняна статистика демонструє не настільки втішну тенденцію (WTTC, 2022).

За 2021 р. до бюджету громад надійшли 244 млн. грн. туристичного збору, що на 86,8% більше за показник 2020 р. (130,6 млн. грн.) та на 20% вищий за аналогічний показник 2019 р. (196 млн. грн.).

До лідерів за сплатою туристичного збору увійшли м. Київ та 4 області. Столиця України поповнила бюджет на 68 млн. грн., Одеська область заробила 26,8 млн. грн., Львівська – 23 млн. грн., Київська – 15,3 млн. грн., Закарпатська область – 11,7 млн. грн. (Державне агентство розвитку туризму, 2021).

Внесок туризму в сукупну пропозицію товарів і послуг в рамках національної економіки за період 2018 – 2020 рр. розглядається в декількох аспектах – як сума валової доданої вартості в основних цінах за кожним видом економічної діяльності в галузях туризму незалежно від того, якою мірою виробничий процес спеціалізований на випуску туристичних продуктів, та як різниця між випуском товарів і послуг в основних цінах, які можуть застосовуватися до туризму, і пов'язаним з туризмом проміжним споживанням, за видами економічної діяльності галузей туризму та інших секторів. За першим підходом частка туризму у ВВП склала 11,6%, 12,62% та

12,6% відповідно у 2018-2020 рр. За другим підходом частка туризму у ВВП склала 4,9%, 4,92% та 3,91% відповідно. За три роки валова додана вартість, створена безпосередньо в туризмі зменшилась на 8624,46 млн. грн. (4,96%), хоча додана вартість в галузях туризму зросла на 29,68% (Національна туристична організація України, 2021, 205).

У 2019 році подорожі та туризм були одним із найбільших секторів у світі, на нього припадало 10,4% світового ВВП (9,2 трильйона доларів США), 10,6% усіх робочих місць (334 мільйони осіб) і було відповідальним за створення 1 із 4 всіх нових робочих місць у всьому світі. Внесок індустрії туризму у світовий ВВП 2020 р. знизилася до 5.5%. Економічний внесок туризму в 2021 р. (у прямому валовому внутрішньому продукті туризму) оцінюється в 1,9 трлн. дол. США, що на 1,6 трлн. дол. США вище ніж у 2020 р. (Рибчук, Журба, Заблоцька, 2022)

Вагомим є значення галузі для забезпечення робочими місцями, адже саме в туризмі, відповідно до звітів Всесвітньої ради з туризму та подорожей, 7,1% зайнятих в Україні у 2021 р. (2019 р. – 6,9%, 2020 р. – 6 %) (WTTC, 2022).

Втрати туристичної галузі України через пандемію склали близько 60 млрд. грн. Відновлення галузі до рівня 2019 р. очікувалось експертами не раніше 2023 р., а в деяких країнах відновлення очікується лише з 2024 р. (Світова організація туризму, 2021). Проте, 2022 р. вніс свої корективи у світовий порядок. Туристичний сектор України тримається на рівні 30% довоєнних потужностей, тримаючись за рахунок основного орієнтуру на внутрішній туризм у відносно безпечних регіонах.

Туристична галузь ще в умовах пандемії потребувала державної підтримки та адаптації до умов обмеженого переміщення туристів. У період пандемії адаптація проявлялась у переорієнтації на внутрішній туризм та розширенні спектру послуг туристичних компаній. В умовах військового часу розвиток туризму говорити неможливо. Однак, місця визначних історичних подій завжди притягували до себе людей. Крім того, в Україні має офіційно з'явитись такий вид туризму, як екстремальний, адже близько 29% території країни буде ще тривалий час привабливою для туристів-сталкерів (як

Чорнобильська зона). Маємо надію, що Україна стане туристичним магнітом і внесок туристичної галузі у ВВП держави навіть перевищить колишні показники. А поки цей час наближається, туристична галузь, як і багато інших, активно працює: надає підтримку біженцям, організовує їхнє пересування, евакуацію людей з особливо небезпечних територій нашої країни, забезпечує роботу волонтерського фронту, розробляє маршрути зовнішніх поїздок для жінок з дітьми.

Враховуючи складні умови останнього часу для розвитку туризму в Україні, можемо зазначити наявність перспектив, які можуть бути реалізовані після закінчення війни. Перспективними є розвиток внутрішнього туризму, активізація вхідного потоку туристів із зарубіжних країн для глибшого знайомства з історією та культурою України. Розвиток зеленого та агро-туризму в Україні залишається в пріоритеті. Останнім часом активізувалось поєднання роботи, навчання та туризму, поєднання бізнес-поїздок та відпочинку, що може стати додатковим напрямом розвитку в мирних умовах.

За умов продовження реалізації державних програм, які були розпочаті до лютого 2022 р., післявоєнного відновлення інфраструктури, гарантування безпеки туристам, сектор туризму може стати додатковою рушійною силою макроекономічного розвитку України. Конкуренцію промисловості туризм, звісно, не складе, але дозволить розширити доходну базу та диверсифікувати та підсилити економіку, в тому числі за рахунок створення нових робочих місць.

3.3 Електронні послуги для бізнесу в умовах цифровізації та прозорості суспільних відносин

Цифровізація та прозорість є відносно новими явищами в економіці, проте мають досить високі темпи розвитку та поширення. За рахунок постійного розвитку суспільних відносин у різних сферах впливу вони потребують додаткового підкріплення для своєї ефективності. Цифровізація та прозорість утворюють такий собі «тандем», який сприяє